

Jakab Attila: „Vergődésben. Magyar kisebbségek történelmi egyházai az átalakuló Európában”

(Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2009)

Jakab Attila határon túli (erdélyi) magyar vallástörténész, egyetemi tanulmányait a Gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskolán kezdte, majd a Strasbourgi Egyetem Katolikus Teológia Karán tanult, ahol 1998-ban szerzett teológiai doktorátust. Határon túli, kisebbségi magyarként saját tapasztalatokkal rendelkezik arról, hogy határon túl rekedt magyar történelmi egyházaink vezetésével (katolikus, református, evangélikus, unitárius) milyen élet-halál harc folyik a magyar identitástudat és kultúra megőrzéséért a trianoni békediktátum aláírása óta különböző hevességgel, de permanensen asszimilációs politikát folytató román állammal szemben. Ilyen tapasztalatok birtokában természetesen vallástörténeti munkásságának is fókuszpontjában áll a trianoni határokon túl rekedt magyarság történelmi egyházainak vizsgálata, főképpen a kisebbségi közösségek életében betöltött szerepükre koncentrálna. Jakab Attila 2003 óta tagja az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítványnak, ahol elsősorban egyik fő kutatási területét, az egyházak társadalomban (különösképpen a kisebbségi magyarság társadalmában) betöltött szerepét tanulmányozza.

E közalapítványban folytatott kutatásai során jelent meg a jelen recenzióban bemutatásra kerülő munkája „Vergődésben” címmel, melynek a szerző által deklarált primer célja, hogy egy történelmi áttekintés keretein belül általános képet tárjon az olvasó elé a kárpát-medencei kisebbségi magyarság (romániai, szlovákiai, kárpátaljai és vajdasági) keresztény történelmi egyházainak az asszimilációs törekvésekkel szemben álló, közösségépítő és identitásformáló szerepvállalásáról. A szerző már a bevezető részben, a kutatással kapcsolatos problémák sorra vétele során leszögezi, hogy a fenti témát monografikus szinten még senki nem dolgozta fel, és maga a kutatási terület is sok tekintetben hiányos, valamint feltáratlan, ezért a monográfia a fent bemutatott primer célon túl több másodlagos célt is kitűz maga elé. A felhasználható korábbi kutatási eredmények kis száma miatt a tanulmány fontos másodlagos célja, hogy a téma szempontjából releváns területeknek, időszakoknak, történéseknek, személyeknek gyűjteményeként funkcionáljon, így egyfajta kiindulási alapként segítséget nyújtson azokhoz a további monografikus jellegű kutatásokhoz, amelyek nagyban hozzájárulnának a hiányosan feltérképezett kutatási terület jobb megismeréséhez. Ezen kívül pedig szintén fontos másodlagos célként a monográfiai történelmi tanulságok rendszerezőjeként a kárpát-medencei kisebbségi magyarságnak is szeretne segítséget nyújtani a jelen jobb megértéséhez, ezzel is segítve a fennmaradásért napjainkban is vívott élet-halál harcát.

A tanulmány szerkezetileg az általános bevezető rész után hét nagy fejezetre különül el. A hét fejezet szoros logikai rendben a következő szerkezet szerint épül fel: Két fejezetben a szerző általános tendenciákat vázol fel, a későbbi érthetőség kedvéért, egyfajta hivatkozási alapként országokra lebontva röviden bemutatja a kutatása tárgyát képező határon túli magyarság demográfiai és konfesszionális viszonyait. A következő öt fejezet képezi a tanulmány lényegi részét, e fejezetek az általános tendenciákon túlmutatva lényegében a kutatási eredmények foglalatát adják ki, oly módon, hogy egymáshoz logikailag szervesen kapcsolódva, világosan követhető időrendi sorrendben (az első világháború befejezésétől napjainkig) mutatják be a kisebbségi magyarság történelmi egyházainak viszontagságait és a magyarság megmaradását szolgáló, az állami törekvésekkel is szembehelyezkedő, megfeszített erejű küzdelmeit.

Jelen recenzió a sablonosság elkerülése érdekében és a terjedelmi korlátokat figyelembe véve nem tűzheti ki céljául a monográfia összes fejezetének részletes ismertetését, csupán egyfajta érdeklődés-felkeltő funkciót ellátva, a tanulmány által legrészletesebben tárgyalt, máig lezáratlannak tekinthető, de a széles közönség számára mégis oly kevésbé ismert problématerületekre kívánja vonni a figyelem fénynyalábját.

Első ilyen, a tanulmány által szinte maradéktalanul körüljárt problématerületként talán a trianoni békeszerződés sokkja utáni folyamatokat, és a történelmi magyar egyházaknak az új kihívásokra adott reakcióit érdemes megemlíteni és röviden összefoglalni. E problémakör tárgyalásánál a tanulmány nagyon helyesen rámutat arra, hogy az adott történelmi szituációban a gyakorta bosszúért lihegő környező államok az elcsatolt területek magyarságán akarták megtorolni vélt vagy valós történelmi sérelmeiket, s e folyamat elindulásával lényegében a magyarság léte került veszélybe, hiszen hosszú távon a magyar identitástudat elsorvasztásán keresztül a határon kívül rekedt kisebbségi magyarság teljes asszimilálása volt a cél. A szerző kihangsúlyozza, hogy a határon túli magyarság egyházaira soha nem látott volumenű, s aránytalanul nagy feladat hárult: a magyarságot leginkább összefogni képes intézményekként identitásörző tevékenységüket, s lelki-szellemi vezetői szerepkörüket a templomfalakon kívülre is kiterjesztve kellett megakadályozniuk, hogy a legdrasztikusabb állami asszimilációs törekvések hatására se hullhasson szét oldott kéveként a keresztény magyarság. (Ennek igazolására idézi a legradikálisabb magyarüldöző lépéseket fogantató Románia politikája ellen felszólaló erdélyi magyar egyházi vezetőket: Majláth Gusztáv katolikus, Nagy Károly református, és Ferencz József unitárius püspököket).

E problémakör egyik szűkebb részhalmozaként a monográfia szinte enciklopédikus jelleggel foglalkozik a különös tekintettel Románia és a Szovjetunió mindenkorai vezetése által gerjesztett államegyházi törekvésekkel. A tanulmány szerzője közérthetően és részletesen ismerteti azt a nem marginalizálható problémát, hogy míg Jugoszláviában és Szlovákiában nem, vagy csak átmenetileg és részleges sikerrel, addig Romániában és a Szovjetunióban szinte teljes sikerrel épült ki egy, az állami törekvésekkel minden szinten messzemenően azonosulni tudó államegyház. E két államban ezt a szerepet az

ortodoxia vállalta magára, melyet hosszú évtizedeken keresztül eszközül használtak fel a magyar identitástudat, kultúra és szellemiség letéteményeseként működő, a nyugati kereszténység talaján álló magyar egyházak ellen. A szovjet viszonyok rövid, de érthető és logikus tárgyalása során feltárulnak azok a folyamatokat és intézkedéseket, amelyek a Szovjetunióhoz tartozó Ukrajnában csaknem teljes sikerrel vitték véghez a bolsevik célt: szinte maradéktalanul elsorvasztották és az államhü ortodoxiába olvasztották a kárpátaljai magyar és ruszin identitástudatot őrző görög katolikus egyházat.

Jelen probléma tárgyalása során természetesen kiemelt helyet kap a beolvasztási egyházpolitikát folytató ortodoxiával szembeszálló magyar egyházak küzdelmének és viszontagságainak bemutatása is, különösen nagy hangsúlyt fektetve az erdélyi katolicizmus emblemikus alakjának számító Márton Áron erdélyi püspök ilyen irányú tevékenységére, melynek köszönhetően a román állam elsődleges ellenségének kikiáltott magyar katolicizmus nem jutott a kárpátaljaihoz hasonló sorsra. A részletes kifejtés során mindamelllett, hogy megismerkedhetünk Márton püspök példamutató és kivételesen bátor, keresztény magyarságáért még a börtönt is vállalni kész magatartásával és tevékenységével, egyszersmind világos képet kapunk az 1945-1989 közötti érárt mindvégig meghatározó, a román nacionalista törekvésekkel szorosan összeforró, kifejezetten magyar és katolikusellenes éllel bíró kommunista államhatalom hosszú távú célkitűzéseivel is, melyeknek mintegy sarokkövét képezte az erdélyi katolicizmus végleges felszámolása.

A szerző a teljes komplexitást szem előtt tartva említést tesz az erdélyi egyházi ellenállás kevésbé ismert tagjairól is, röviden szó esik Pacha Ágoston és Boros Béla temesvári katolikus püspökökről, akik megalkuvást nem ismerve, Márton Áronnal karöltve vasmarokkal számolták fel saját belső ellenségüket: a román államhatalom által életre hívott békepapi mozgalmat, valamint az erdélyi protestantizmus képviselői közül a kommunista törekvésekkel talán a legharcosabban szembeszálló Dobri János református püspökről.

A környező magyarlakta kommunista államok hitéletének, valamint egyházpolitikájának ismertetése során a tanulmány legrészletesebben az erdélyi viszonyokról értekezik, hiszen a kommunista éra politikájának talán itt volt a legmeghatározóbb eleme a magyar történelmi egyházak permanens üldözése, mely hol az európai szellemiségtől teljesen idegen drasztikusságban és kegyetlenségben, hol pedig fondorlatos, az államegyházat jelentő ortodoxiába való beolvadást elérni kívánó látszatengedményekben manifestálódott.

Az ismertetés értékelése képpen megállapítható, a határon túli magyar egyházak és a kommunizmus problémakörének szinte teljes körülménye a monográfiában maradéktalanul megvalósult: az erdélyi és a kárpátaljai mellett korhű kép tárul elénk a Csehszlovák és a Jugoszláv állam egyházpolitikájáról is. Ebből leszűrhetjük, hogy e két országban a politikai rendszer viszonylagos konszolidálódása után nem volt a bemutatott románhoz vagy a szovjethez hasonló szervezett, az ellenségnek kikiáltott magyar egyházak ellen

irányuló üldözés, de kommunista államokként természetesen mind a Csehszlovák, mind a Jugoszláv állam kínosan ügyelt arra, hogy magyar hitélet csak nagy állami kontroll mellett, kizárólag a templomok falai között folyhasson.

Mindezen alapos és érthető kifejtés mellett külön figyelmet érdemel, és a monográfia vitathatatlan erősségeként említhető meg, hogy nem fél kényes kérdéseket sem boncolgatni, s (ha csak érintőlegesen is) foglalkozik az egyházi részről tapasztalható kollaboráció, végső soron a magyar megmaradásért folyó harc elárulásának kérdésével is.

Ilyen struktúra szerint, a fent röviden ismertetett és értékelt részegységből, problématerületekből áll össze Jakab Attila „Vergődésben” című monográfiája. A szerző által írt törzsszövegen kívül, a különböző történelmi szituációk jobb megértése/átélése szempontjából a tanulmány olvasása során külön élményt jelent, hogy a szerző külön függelékben teszi közzé a különböző határon túli hívek és egyháziak téma szempontjából releváns memorandumait, körleveleit, tanulmányait is.

A monográfia összefoglaló értékelésként elmondható, hogy szinte maradéktalanul eleget tett a kitűzött célnak, azaz egy általános történelmi képet tárt elénk a határon túli magyarság identitásmegetartó és építő katolikus-protestáns lelki életéről. Apró hiányosságként esetleg megállapítható, hogy a monográfia néhol talán túl sokat foglalkozik a katolikus egyházzal, de semmiképp sem vádolható azzal, hogy a határon túli protestantizmust marginalizálta volna. Ezen kívül talán szembetűnő lehet a tanulmányban megfigyelhető túl sok hivatkozás és magyarázó jegyzet, amely néhol nehézkessé teszi a folyamatos olvasást.

Végezetül pedig külön elismerést érdemel annak ténye, hogy a szerző a tanulmány elején kitűzött célt minden harag, részrehajlás és gyűlölködés nélkül valósította meg, oly módon, hogy a tanulmány egészét áthatotta a magyarság együvé tartozásába, a magyar nemzeteszmebe vetett hit.

Jávor Miklós